

könyv
könyvtár
könyvtáros

1998
február

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

7. évfolyam 2. szám

1998. február

Tartalom

Könyvtárpolitika

Papp István: A közkönyvtár változó paradigmája	3
Balogh Mihály: Törvényen kívül?	9

Könyv

Vajda Kornél: Britannica Hungarica – világenciklopédia a könyvtárban ...	17
Futala Tibor: A hazai könyvtári rendszer első átfogó adattára a társadalmi rendszerátalakítás után	21
Zöldi Péter: A Magyar pedagógiai tárgyszójegyzékről – és még valamiről .	24
V. Ecsedy Judit: A szerzetesi könyvtárak sorsáról	26
Kertész Gyula: Hajdú-Bihar megye oktatástörténeti irodalma 1896–1996.	30
Kovács Mária: Emberi kapcsolatok a könyvtárban	31

Műhelykérdések

Bánkeszi Katalin: „Az elektronikus dokumentumok a könyvtárakban”. A Magyar Periodika Kör őszi konferenciája az Országos Széchényi Könyv- tárban	36
Járai Andrásné: A kortárs gyermek- és ifjúsági irodalom és olvasói	42
Detrekői Ákos: A magyar műszaki nyelv az információs társadalom idején ..	44

Extra Hungariam

Szénászky Mária: A Chester Beatty Könyvtár és Keleti Művészeti Galéria Dublinban	49
Az Informatikai és Könyvtári Szövetség hírei	54
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz	55

Lapunk e számának illusztrációit Rosta Erzsi festményeiből és grafikáiból válogattuk.

From the contents

István Papp: Changing paradigm of the public library (3);

Mihály Balogh: Prospects for school libraries at the millennium (9)

Cikkeink szerzői

Balogh Mihály, a Kunszentmiklósi Baksay Sándor Gimnázium könyvtárostánára; *Bánkeszi Katalin*, a Neumann-ház szervezési menedzsere; *Detrekői Ákos* akadémikus, a BME rektora; *V. Ecsedy Judit*, az OSZK munkatársa; *Futala Tibor*, az OMK ny. igazgatója; *Járai Andrásné*, a Szombathelyi Megyei Könyvtár munkatársa; *Kertész Gyula*, az OSZK osztályvezetője; *Kovács Mária*, a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola docense; *Papp István*, a FSZEK h. főigazgatója; *Szénászký Mária*, a JPTE kari könyvtárvezetője; *Zöldi Péter*, az OSZK munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Poprády Géza (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói fv. Munkaszám: 98.010

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 2400 forint. Egy szám ára 200 forint

HU-ISSN 1216-6804

A közkönyvtár változó paradigmája*

(Óvatos megfontolások)

A könyvtárosokat mint az egyik leghagyományosabb intézmény gondozóit mindig is érdekelte, mi lesz a rájuk bízott szolgáltatás sorsa a jövőben. Mára azonban az érdeklődés aggodalommá, sőt esetenként szorongássá vált. Ha a közkönyvtárnak mint a társadalom alapvető kulturális intézményének létéről és esélyeiről van szó, a kérdőjelek sora egyre nő. Minden optimizmusuk ellenére ezt lehet észrevenni az Európai Bizottság által rendezett műhelyértekezlet (Public libraries and the information society. Luxembourg, 1996) anyagaiban, a Deutscher Bibliotheksverband téziseiben (Öffentliche Bibliotheken auf der Schwelle des Informationszeitalters Zehn Thesen zur Funktion der öffentlichen Bibliotheken. Heidelberg, 1995), de számos más publikációban is. Még a legszókimondóbbak e tekintetben amerikai kollégáink, akik az intézmény életét fenyegető trendekről beszélnek, s a túlélést nem pusztán a technológia állandó fejlesztésétől, hanem inkább a könyvtár lényegének újragondolásától várják (Vavrek, Bernard: Reiventing the public library or what are we going to do when we get big? = Public Library Quarterly, Vol. 15(3) 1996).

MERRE?

Elbizonytalanodás és aggodalom

Van-e jövője a közkönyvtárnak?

Új célok és új utak keresése

Az a benyomása az embernek, hogy a szakma közkönyvtárosi szektorát némi elbizonytalanodás jellemzi. Nincsenek egyértelmű válaszok arra vonatkozóan, milyen társadalmi elvárásoknak is kell eleget tennie, milyen szolgáltatásokat vár el tőle a potenciális használók köre. A szolgáltatások kínálata néha beláthatatlanul és kezelhetetlenül kitágul, máskor szegényesen és veszélyesen beszűkül. Mintha minden közkönyvtáros a kerek asztal lovagja lenne a Grál, a 21. század könyvtára folytonos keresésében. (Ha jól emlékszem, a Grált egyébként csak ketten találták meg: Parsifal az együgyű és Lancelot, a lovagok virága.)

* Papp István előadása a Francia Intézetben, 1997. szeptember 25-én tartott konferencián hangzott el. A tanácskozás teljes anyagát a Könyvtári Figyelő 1998. évi különszáma közli majd.

KONVERGENCIÁK

A könyvtárügy egészséges szakmai közege A társadalmi, gazdasági, kulturális környezet befolyása Mi a különbség egy francia, egy német és egy magyar közkönyvtáros nézeteiben? Könyvtári szabványok, szabványos gondolatok?

Ragnar Audunson doktori disszertációjában (Change processes in public libraries. A comparative project within an institutionalist perspective. Högskolen i Oslo, 1996. 202.p.) DiMaggio nyomán a könyvtárügyet mint intézményesült szakmai térséget fogja fel. Ezzel a szakmai mezővel magyarázza azt az érdekes tényt, hogy Haakon Nyhus és Szabó Ervin, akik mindketten a század elején, egy időben működtek Oslóban és Budapesten, ugyanazokat a nézeteket vallották a korszerű közkönyvtárról és realizálták gyakorlatukban, bár egymásról mit sem tudtak. Ez a szakmai mező ma erősebben hat mint valaha, a könyvtárügyben is érvényesülő globalizálódás következtében. Napjainkban egyre konvergensebben gondolkodunk szakmánk alapvető kérdéseiről, a bibliográfiai és egyéb technológiai szabványok után elkövetkeznek a szakmánk lelkét, eszméit és filozófiáját érintő szabványok is? A grenoble-i Városi Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ugyanazt a módszert alkalmazta egymástól függetlenül a 80-as, 90-es években: az olvasók igényeihez, kérdéseikhez alkalmazkodva rendezte el állományát, s nem az olvasókat akarta könyvtárosokká kiképezni.

PERSPEKTÍVÁK

Új perspektívákat nyitott a telematika a közkönyvtárak előtt 19. századi eszmények – 21. századi technológia

Új környezet, új közkönyvtári modellek, új szolgáltatások, új társadalmi szerep

Kétségtelen, a telematika megjelenésével, rohamos fejlődésével és elterjedésével új korszak nyílt az emberiség történetében. A lehetőségek ismeretében viszonylag könnyű felvázolni, adottnak véve a feltételeket, hogyan működhet, milyen szolgáltatásokat nyújthat, milyen technológiával élhet egy közkönyvtár az elkövetkező 5-10 évben. A műszaki vívmányok alkalmazásának napi gondoljait és sikerélményeit azonban elfeledtetik velünk, hogy voltaképpen egy 19. században létrejött intézménytípust akarunk modernizálni, továbbra is magától értetődőnek tekintve a közkönyvtár társadalmi küldetését, szükségességét, lényegi vonásait.

Ezért rökönödünk meg és háborodunk fel, ha bezárnak egy-egy közkönyvtárat vagy a működésképtelenség határáig, sőt azon túl csökkentik költségvetését. Persze a társadalom, még inkább a társadalmat képviselő sajtó is felháborodik, de – legyünk őszinték – ez inkább csak illendőségből történik. Hiszen nem egyéni vagy társadalmi létérdekeket érint. Vagy talán a társadalom többségének elő-

szőr a könyvtár jut az eszébe, ha információra van szüksége vagy szellemi rekreációs igénye támad?

Legyünk még őszintébbek. A közkönyvtár létét nem önmaga, még csak nem is a könyvtáros személye meggyőződése, sőt még egy szűkebb társadalmi csoport kulturális értékrendje sem indokolja, hanem csakis egy olyan, egyéni igényekből felépülő társadalmi szükséglet, amelyet kizárólag vagy legalábbis leghatékonyabban a könyvtár képes kielégíteni.

Erről a kiindulópontonról kell vizsgálnunk a közkönyvtárak jövőjét. A kérdést ma már nem úgy kell feltenni, hogy milyen legyen a könyvtár, hogy szüksége legyen rá a társadalomnak, hanem fordítva: mik az emberek létfontosságú igényei az informálódás, tanulás és szórakozás terén, hogyan lehet ezeket kielégíteni, képes-e és kész-e a könyvtár ezekhez az igényekhez igazodni, s rendelkezik-e az ehhez szükséges eszközökkel?

A fentiekből következően pedig nem tartható tovább az a könyvtárosi magatartás, amely egy kétszáz éves értékrendszer, egy százötvenéves gyakorlat és akár a jóléti társadalom, akár a szocialista államrendszer több évtizedes megszokása alapján azt mondja: ezt tudom nyújtani, ezt tessék használni, s legföljebb a fokozott marketingtől várja a könyvtár létének igazolását. Még akkor sem, ha a legkorszerűbb technológiát alkalmazza.

GLOBALITÁS

A telematika alkalmazásának következménye:

új dimenziókban a közkönyvtárak küldetése

Az egyedi könyvtár ténylegesen kapu a világ könyvtáraihoz

Az egyedi könyvtár feloldódik a hálózatok szövevényében

A számítás- és telekommunikációs technika kombinált alkalmazásának jelentősége valójában nem abban rejlik, hogy automatizáljuk a könyvtári rutinokat, eljárásokat, szolgáltatásokat, közvetlenül hozzáférhetünk a globális könyvtári és információs rendszerekhez, hanem inkább abban, hogy új dimenziókban gondolkodhatunk a könyvtár lényegéről. Azzal, hogy virtuálisan egy könyvtárrá válik a világ összes könyvtára, az eddig meglehetősen elméleti követelmények megvalósíthatóvá, ráadásul viszonylag olcsón megvalósíthatóvá válnak. Eddigi fogalmainkat vagy újakkal cserélhetjük fel, vagy egészen más értelmet adhatunk nekik.

OTTHON ÉS KÖNYVTÁR

A telematika kitágítja az információs horizontot,

az embereket körbezárják az otthonok falai

Az információs folyamat feltételezi az interperszonális kapcsolatokat

Az egyedi, konkrét könyvtár többlete a globális, virtuális könyvtárral szemben

Az emberek többségének az a könyvtár jelenti a könyvtárat, amelyet éppen használ, amely éppen az útjába esik, amely a legtöbb kényelmet kínálja. Az ese-

tek többségében ez a sarki fiókkönyvtár, a falusi, a kisvárosi közkönyvtár. S ők ettől várják el minden igényük kielégítését, s ennek alapján alakul ki könyvtárképük. A könyvtáros szakmának mindaddig egyik legnagyobb gondját jelentette, miképpen lehetne felszámolni a kis- és szórványtelepülések lakóinak hátrányos helyzetét. Az óriási erőfeszítések csak mérsékelt eredménnyel jártak, a lényegen nem sokat változtattak. Most gyökeresen megjavultak a kilátások. Olyannyira, hogy most már az otthonokból történő könyvtárhasználat megoldása van napirenden. A telematika valóban kiküszöbölheti a lakóhelyekből eredő hátrányokat, hiszen közvetve vagy közvetlenül a globális könyvtárba léphet be a használó. Akár meg is szüntethető a könyvtár eddig ismert és megszokott fizikai megjelenési formája.

Tényleg megszüntethető? Az otthonok, a mégoly kényelmes és jól felszerelt otthonok falai közé bezárt, elszigetelt egyénekből fog állni a jövő társadalma? Csupa távtanuló, távdolgozó, távkonferenciázó, Interneten távkommunikáló személy fogja benépesíteni a világot vagy legalábbis a gazdagabb felét? Vagy csak a könyvtár veszti el szerepét mint a közösség tagjai közötti közvetlen kommunikáció fóruma? A kérdés jogos, ha csak úgy tekintünk a könyvtárra, mint az információk lelőhelyére és közvetítőjére. De vajon csak információkért járunk-e könyvtárba? Aligha. A genius loci nem utazik át a hálózatokon, nem keres fel bennünket otthonunkban. Másokkal együtt magunknak kell elfáradni hozzá, hogy ne csak az információt használjuk, hanem a könyvtárat mint olyant is élvezzük.

Mert bármennyire is egyetlen, globális és virtuális könyvtárként mutatkozik meg a világ információvagyon, minden bizonnyal bízhatunk az egyedi könyvtárak fennmaradásában is. Éppen azért, mert olyan emberi szükségleteket elégítenek ki, amelyek az információ társadalmi létezéséből, mozgásából fakadnak. Ugyanis az információ generálása, közvetítése, felhasználása legalább annyira közösségi, mint individuális folyamat. Ezért nem fenyeget a könyvtári intézmény megszűnése.

INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM

Minden társadalom információs társadalom

A ma társadalmában azonban

hatványozottan több információ

hatványozottan gyorsabban és

hatványozottan könnyebben férhető hozzá

**A könyvtárak esélyei az információs áradat előnye
és veszélyei közepette**

Amivel viszont számolnunk kell, az a könyvtárak alakváltása az információs technológia következtében. Az ősember társadalma legalább annyira információs társadalom volt, mint a miénk vagy az utódainké. Sőt még inkább, hiszen az információnak még nagyobb és közvetlenebb hatása volt a túlélésre. (Ha nem ismerjük a menetrendet, legfeljebb lekéssük a vonatot. De nem ismeri a kardfogú tigris csapását, súlyosabb konzekvenciákkal járhatott.) A mi, úgynevezett információs társadalmunkat az különbözteti meg a korábbiaktól, hogy

akarva-akaratlanul hatványozottan több információhoz könnyebben és gyorsabban juthatunk hozzá. Ha valami, ez indokolja, hogy minőségileg új jelenségről beszélünk, minden előnyével és veszélyével együtt. Az előnyök is, a veszélyek is a könyvtár esélyeit javítják.

MENTŐÖV

**Az egyént elborító információs áradatban
mentőöv a könyvtár
Korábban a társadalom fizette ki a mentőöv árát,
ma már az egyének is a zsebébe kell nyúlnia
Ki fizet holnap?
Ha senki sem, megfulladhatunk**

Határozottan előny az információk bősége. Ez azonban az egyén szempontjából kiszolgáltatottságot is jelent: egyedül nem képes megbirkózni az információtömeggel: a beszerzés, a tárolás, a kezelés, a válogatás teendői meghaladják saját lehetőségeit. Az eredmény? Föltételezhetően megnő előtte egy olyan megbízható szervezet értéke, amely minderre képes, s amely társadalmi hivatásának tekinti e feladatok elvégzését. Olyannyira, hogy a szellemi értékekért hajlandó anyagiakat is áldozni. Az első lépés már régen, a múlt század derekán megtörtént, amikor az angol közkönyvtári törvény megengedte, hogy közpénzeket fordítsanak a könyvtári ellátásra. A második lépés napjainkban történik: egyre több szolgáltatásért a használó közvetlenül is térítést, vagy legalábbis hozzájárulást fizet. Az ingyenes közkönyvtári szolgálat eszménye egyre több csorbát szenved. Itt az ideje, hogy feltegyük a kérdést: van-e, s hol a határa a szolgáltatásokért szedett

díjaknak? (Hollandiában némely könyvtárban számunkra ijesztő összegű beiratkozási díjat szednek.) Az igazán szükséges, létfontosságú javakért ma is mindenki fizet. Az élelemért. A vízért s nem csak az ivóvízért. A csatornáért. A szórakozásért. (A mozi soha nem volt ingyenes.) Egyre szűkül azoknak a javaknak a köre, amelyek árát a közpénztár fizeti. Hogyan illik ezek sorába az információ, a könyvtári szolgáltatás? Tényleg létfontosságú?

INTEGRÁCIÓ

Az informálódás és tanulás mindennapos tevékenységgé vált az emberek életében

**Hangsúlyeltolódás a klasszikus közkönyvtári funkciórendszerben
A társadalom igényei alapján integrációs tendenciák a könyvtárügyben**

A közkönyvtárakat az egyetemi és szakkönyvtáraktól elválasztó falak omladozóban vannak

Úgy látszik, hogy az egyetemi és szakkönyvtárak szerepköre nemigen közeledik a közkönyvtárákéhoz – bár vannak ezt a megállapítást cáfoló jelenségek –, míg a közkönyvtárak hagyományos profilja nagyon is bővül az előbbiekre jellemző vonásokkal. Ez nem jelenti a hagyományos hármas funkció – nevelés, tájékoztatás, szórakoztatás, amelyhez újabban a szociális elem társult – feladását, hanem inkább csak a hangsúly áthelyeződését az információra és a tanulásra. Ez nem a könyvtárosok elhatározásán múlik. Ahogyan a tanulás mind szélesebb társadalmi csoportok mindennapos tevékenységévé válik, ahogyan egyéni kezdeményezéssel és aktivitással kell mindinkább megszerezni a munkához, a társadalomban való létezéshez elengedhetetlenül szükséges információkat, úgy erősödik a közkönyvtárral szemben támasztott igénykörben ez a két mozzanat. Lehetséges, hogy az információs társadalomban a közkönyvtárak a könyvtári és információs rendszer integrációs tényezőiként fognak megjelenni? Csak egy apró adalék: az USA-ban a Könyvtári és Információtudományi Bizottság 1996-ban a harmadik jelentését adta közre az Internet használatáról a közkönyvtárakban.

Fontosabb megállapításai:

- a közkönyvtárak 44,6%-a csatlakozott az Internethez, s 27,8%-uk teszi hozzáférhetővé a használók számára az Internet szolgáltatásait,
- 1997-re várhatóan 75%-ra nő az Internethez kapcsolódó közkönyvtárak aránya,
- a 25 000 lakosnál kisebb települést szolgáló közkönyvtárak gyakran az egyetlen nyilvános hozzáférést jelentik az Internethez. (IRLA, Vol. 32. No. 4. Szeptember 1996. p. 2.)

Számos ilyen apró jel segíti a Grált kereső lovakok tájékozódását. Ne feledjük azonban: néha a keresés fontosabb, mint a megtalálás. A keresés során a célok is változnak, a könyvtár is változik, magunk is változunk. A keresés mégsem szünetelhet, mert csakis ez eredményezi a társadalom elvárásainak megfelelő könyvtári szolgáltatást.

Papp István